
ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 34.038

В. А. Рудик, к. ю. н., доцент,
О. А. Хименко, к. ю. н., доцент**ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ**

Анотація. В статті досліджується питання правового регулювання відповідальності за порушення академічної доброчесності. Автор аналізує чинне освітнє законодавство, з'ясовує його недоліки в частині застосування академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності, а також формує пропозиції щодо внесення необхідних змін.

Ключові слова: академічна доброчесність; академічна відповідальність; порушення академічної доброчесності; учасники освітнього процесу; здобувачі вищої освіти; юридична відповідальність.

В. А. Рудик, к. ю. н., доцент,
О. А. Хименко, к. ю. н., доцент**К ПРОБЛЕМЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЗА НАРУШЕНИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЧЕСТНОСТИ**

Аннотация. В статье исследуется вопрос правового регулирования ответственности за нарушение академической честности. Автор анализирует действующее образовательное законодательство, выясняет его недостатки в части применения академической ответственности за нарушение академической добродетели, а также формулирует предложения для внесения изменений.

Ключевые слова: академическая честность; академическая ответственность; нарушение академической честности; участники образовательного процесса; соискатели высшего образования; юридическая ответственность.

V. A. Rudyk, Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
O. A. Khymenko, Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor**ON THE ISSUE OF LEGAL REGULATION
OF LIABILITY FOR VIOLATION OF ACADEMIC INTEGRITY**

Abstract. The article offers the study of the issue of legal regulation of liability for violation of academic integrity. The author analyzes current legislation on education, finds its shortcomings in application of academic liability for violation of academic integrity, and also makes proposals of changes required.

Keywords: academic integrity; academic responsibility; violations of academic integrity; participants in the educational process; applicants for higher education; legal liability.

Актуальність теми дослідження. Сучасна освіта сьогодні перебуває в постійному процесі реформування, інновацій, європеїзації та впровадження нових стандартів. Однак, активний розвиток технологій, інформаційних ресурсів сприяли масовому поширенню цього явища і відповідно створили передумови для посилення заходів і методів профілактики та протидії академічній недоброчесності в освітньому середовищі. Підвищення ефективності системи освіти і якості послуг, що надаються освітніми організаціями, в значній мірі залежить від відповідального

ТЕОРІЯ ПРАВА

ставлення всіх учасників освітніх відносин до дотримання і виконання правових норм, діючих в цій сфері.

Цілком логічним та закономірним стало правове закріплення інституту академічної доброчесності та відповідальності за її порушення в освітньому законодавстві України.

Постановка проблеми. Зазначимо, що у вітчизняній і світовій практиці, академічна недоброчесність не є сучасним феноменом. Однак, до недавнього часу в Україні це питання не було врегульовано на законодавчому рівні. Академічна доброчесність була радше гаслом і декларацією, аніж поштовхом до реальних дій в освітньому середовищі. У вересні 2017 року Верховна Рада України прийняла новий Закон України «Про освіту», в якому закріпила ключові положення про академічну доброчесність, основні правила її дотримання та міру відповідальності за її порушення. Але нові положення даного закону і законодавства України про освіту загалом, в аспекті регулювання питань академічної доброчесності, не позбавлені недоліків, що може негативно вплинути на правозастосовчу практику і можливість сформувати дієвий механізм забезпечення академічної доброчесності в сучасній освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблемі академічної доброчесності приділяється значна увага як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями у різних сферах наукових досліджень (юриспруденції, соціології, педагогіки, державного управління тощо). Питання академічної доброчесності сьогодні активно досліджується та впроваджується в практику національної освіти в рамках міжнародного проекту сприяння академічній доброчесності у вищій освіті України (SAIUP), що здійснюється Американськими Радами з міжнародної освіти в Україні. Однак переважна більшість наукових досліджень спрямовані на формування уявлення про поняття академічної доброчесності, принципи та цінності академічної доброчесності, а також інші етичні та інституційні питання впливу академічної доброчесності на побудову загальної освітньої культури. Серед основних вітчизняних наукових досліджень - колективна монографія «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету»[1], в якій зібрані дослідження з питань академічної культури та доброчесності, вплив цього явища на якість української вищої школи (Т. Добко, В. Турчиновського, Т. Фінікова, М. Дойчик, І. Олексів, І. Дегтярьової), дослідження досвіду зарубіжних країн у формуванні культур академічної доброчесності та запровадження цього інституту в освіту (Т. Лічман, В. Хмарський), правові аспекти функціонування інституту академічної доброчесності в освіті (А. Мельниченко, В. Буяк). Деякі аспекти правового регулювання інституту академічної доброчесності проводились окремими науковцями-юристами. Але, навіть враховуючи активну роботу академічного середовища в Україні по впровадженню цього інституту в освітньому середовищі, проблеми правового забезпечення відповідальності за порушення академічної доброчесності учасниками освітнього процесу в юридичній науці залишаються малодослідженими. Законодавство України з цього приводу знаходиться на стадії формування та реформування. Законодавець в щойно прийнятому Законі України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року закріпив нову для системи освіти норму в ст. 42 «Академічна доброчесність». В цій статті, сформульовано визначення основних понять в сфері академічної доброчесності, диференційовано суб'єктів освітнього процесу за видами порушень академічної доброчесності та видами відповідальності за її порушення. Однак, положення даної статті не є вичерпними, а механізм впровадження принципів академічної доброчесності та відповідальності за її порушення має бути конкретизований у підзаконних актах та локальних актах освітніх установ.

З огляду на актуальність проблеми, метою даного дослідження є аналіз правового регулювання інституту академічної доброчесності та формування пропозицій вдосконалення правового закріплення механізму застосування відповідальності за порушення академічної доброчесності.

Сучасна юридична наука практично не містить наукових рекомендацій з проблем юридичної відповідальності в освіті, які можна було використовувати в нормотворчій роботі. Різні аспекти відповідальності в освіті загалом, і за порушення академічної доброчесності, зокрема, висвітлювались в працях лише деяких українських вчених Н. Христинченко [2, с. 15-17], Т. Лічман [3, с. 151-170], Б. Буяк [4, с.133-150].

В юридичній науці існують різноманітні погляди на розуміння поняття юридична відповідальність. Узагальнюючи їх, в подальшому нашому дослідженні, під юридичною відповідальністю

ТЕОРІЯ ПРАВА

варто розуміти несприятливі наслідки передбачені законом, яких відповідний суб'єкт права зазнає внаслідок вчинення правопорушення.

Відповідальність у сфері освіти носить специфічний характер. Перш за все, це обумовлено соціальною значимістю сфери освіти і конституційним характером права громадян на освіту. Крім того, всі учасники освітніх відносин, а відтак і суб'єкти юридичної відповідальності у сфері освіти мають різний і в той же час спеціальний правовий статус.

Відповідно до чинного освітнього законодавства студенту вищої школи надано достатньо можливостей для здійснення свого конституційного права на освіту. Комплекс прав та обов'язків здобувачів освіти на законодавчому рівні визначено у Законах України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року (ст. 53) та «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року (ст. ст. 61-63).

Відповідно до ст. 61 Закону України «Про вищу освіту» здобувачами вищої освіти є студент, курсант, аспірант, ад'юнкт, докторант, асистент-стажист[5]. Широкому переліку прав здобувачів вищої освіти протистоїть три обов'язки, одним з яких виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), *дотримуючись академічної доброчесності* (виділено авторами – авт.), та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання.

Природно, володіючи правами, він повинен взяти на себе і певні обов'язки, також нести відповідальність за їх реалізацію. Оскільки не може бути прав без обов'язків і обов'язків без відповідальності. Однак, варто відмітити, що чинне законодавство України про освіту, на відміну від попередніх законів, практично не закріплює на законодавчому рівні юридичну відповідальність здобувачів освіти. Хоча і в попередньому Законі України «Про вищу освіту» 2002 року була передбачена лише єдина стаття 69, в якій зазначено, що особи, винні у порушенні законодавства про вищу освіту, несуть відповідальність відповідно до Закону, а шкода, заподіяна учасниками навчально-виховного процесу вищому навчальному закладу, а також шкода, заподіяна вищим навчальним закладом учасникам навчально-виховного процесу, відшкодовуються відповідно до законодавства.

Відсутність норми про юридичну відповідальність по суті виключає можливість її застосування до студентів, оскільки встановлювати юридичну відповідальність підзаконними та локальними нормативними актами неможливо.

Відповідно до п. 22 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Рішенням Конституційного суду України від 30.05.2001 р. у справі №7-рп/2001 встановлено, що положення пункту 22 ст. 92 Конституції України треба розуміти так, що ним безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності. За цим положенням виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальність за такі діяння. Вищезазначені питання не можуть бути предметом регулювання підзаконними нормативно-правовими актами.

Міністерство освіти і науки України у своєму листі до керівників вищих навчальних закладів наголосило про неможливість на локальному рівні встановлювати юридичну відповідальність здобувачів вищої освіти і сформулювало необхідність виключення з локальних актів норм, що її встановлюють, якщо така не передбачена законом.

Отже, навчальні заклади у правовідносинах зі здобувачами вищої освіти мають право діяти виключно в рамках правових норм щодо відповідальності встановлених законом. В даний час, можна відверто сказати, що регулювання питань відповідальності в освіті характеризується «прогальністю» і недостатньою регламентацією. Законодавець не проводить системної роботи із формування правового інституту відповідальності за порушення законодавства в сфері освіти. Хаотично та алогічно, на наш погляд, запроваджуються нові норми, поняття та категорії, які регулюють питання якості освіти, встановлюються окремі правила відповідальності учасників освітнього процесу. Однак такі дії не формують комплексного механізму правового регулювання процедури застосування відповідальності в сфері освіти.

ТЕОРІЯ ПРАВА

Так, формування нового законодавства про освіту супроводжується законодавчим закріпленням нових термінів та понять. Зокрема, і в аспекті юридичної відповідальності введено новий термін - академічна відповідальність. Виникає питання – це окремий вид юридичної відповідальності чи різновид інших видів юридичної відповідальності? Відповідь на ці питання потребує ґрунтовного теоретичного аналізу правової природи академічної відповідальності та додаткового наукового дослідження.

В продовження ж даного дослідження проаналізуємо зміст та якість чинних правових положень, що закріплюють академічну відповідальність.

Ст. 42 Закону України «Про освіту» - це та норма, яка встановлює академічну відповідальність за порушення академічної доброчесності. Однак, якщо поняття академічна доброчесність отримало законодавче визначення, то поняття академічна відповідальність ні.

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень[6].

За порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти та здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності.

П. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту» містить вичерпний перелік порушень академічної доброчесності, до яких належить академічний плагіат, самоплагіат, фальсифікація, фабрикація, списування, необ'єктивне оцінювання, обман, хабарництво. До змісту цієї норми виникає ряд запитань.

По-перше, чи дійсно можна обмежитись даним переліком порушень як підставами для академічної відповідальності? Наука та практика з питань академічної доброчесності в Україні та світі вказує і на інші види порушень, які не охоплені переліком передбаченим ст. 42 Закону України «Про освіту». Зокрема, до переліку порушень академічної доброчесності науковці та академічна спільнота також відносять: перешкоджання роботі інших студентів і аспірантів (створення неробочої обстановки у час занять, поширення завідомо неправдивої інформації тощо) [7] або саботаж[8, с. 115; 9, с. 793]; таємна змова (collusion), тобто несанкціонована співпраця між двома і більше студентами (або між студентами та сторонніми особами) у поданні роботи як результату роботи одного студента; або дозвіл студента включати елементи своєї роботи в роботу інших студентів, що подається для оцінки[10,с.20]; реплікація (replication), тобто повторне надання студентом однієї і тієї ж роботи більше одного разу на оцінку з метою отримання залікових одиниць, або академічних кредитів [10, с. 20].

Отже, перше зауваження до ст. 42 Закону України «Про освіту» закріплення не вичерпного переліку порушень академічної доброчесності, що відомі практиці в академічному середовищі.

По-друге, чи вичерпним і достатнім є змістове навантаження понять порушень академічної доброчесності? На нашу думку, такий зміст п. 4 ст. 42 є недостатнім для ефективного впровадження механізму академічної відповідальності. З огляду на виключність даного положення статті, вважаємо, що пояснення змісту, видів та форм порушень академічної доброчесності повинні бути конкретизовані, оскільки таке трактування дозволить оцінювати підходи до вирішення питання притягнення особи до академічної відповідальності.

По-третє, чи можна хабарництво взагалі відносити до виду порушення академічної доброчесності та вважати підставою для академічної відповідальності? Поняття «хабарництво», що визначено п.4 ст. 42 як надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі, за своїм змістом тісно переплітається з поняттями корупція та корупційне правопорушення. Для більш точного розуміння проаналізуємо окремі положення чинного законодавства щодо регулювання питань корупційних діянь.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» під корупцією розуміється використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або

ТЕОРІЯ ПРАВА

прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Неправомірна вигода – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав. Корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції. Відповідно до п. «в» ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» до суб'єктів, на яких поширюється чинність цього закону належать представники наукових установ та навчальних закладів [11].

Отже, з аналізу проаналізованих положень можемо дійти висновку, що корупційне правопорушення та хабарництво, що визначено в Законі України «Про освіту» є суміжні за своєю суттю порушення.

Відповідно до ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» за вчинення корупційних правопорушень особи, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку. Особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

Отже, за вчинення корупційного правопорушення до юридичної відповідальності (цивільної, кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної) можуть бути притягнуті представники наукових установ та навчальних закладів, а відтак наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники як учасники освітнього процесу. Тому в цьому аспекті маємо такі зауваження до закону про освіту. По-перше, законодавством про запобігання корупції не передбачено застосування до порушника такого виду відповідальності як академічна. По-друге, закон про освіту чітко не визначає, яке стягнення може бути застосоване саме за вчинення хабарництва учасниками освітнього процесу. По-третє, чи не буде академічна відповідальність дублюватися, у застосуванні стягнення, з іншими видами юридичної відповідальності, наприклад з дисциплінарною?

Аналізуючи наступні пункти та частини ст. 42 закону про освіту також виникають певні застереження у їх ефективності та дієвості в механізмі застосування академічної відповідальності.

Варто відзначити, що закон диференціював суб'єктів академічної відповідальності, однак, при цьому не диференціював за суб'єктами, порушення академічної доброчесності як підстави академічної відповідальності. Так, суб'єктами академічної відповідальності можуть бути наукові, науково-педагогічні, педагогічні працівники та здобувачі освіти. При цьому не зрозумілим залишається, за які види порушень академічної доброчесності може нести академічну відповідальність конкретний суб'єкт.

П. 5 та п. 6 ст. 42 закріплює міру академічної відповідальності або ж стягнення за вчинення порушення академічної доброчесності в залежності від суб'єкта порушення. Однак, не зрозуміло, за які види порушень академічної доброчесності, який саме вид стягнення може бути застосовано до порушника. Такі прогалини є досить небезпечними для правозастосовчої діяльності. Це може знищити механізм відповідальності за порушення академічної доброчесності або ж знизити його дієвість, сформувати поле для оціночних категорій та застосування суб'єктивного фактору у вирішенні спорів і в результаті загалом привести ст. 42 в категорію декларативних норм.

Отже, враховуючи вищевикладене, варто відмітити необхідність вдосконалення правового регулювання інституту відповідальності здобувачів вищої освіти загалом та зокрема, за порушення академічної доброчесності.

По-перше, в Законі України «Про освіту», необхідно відновити норму, що встановлює відповідальність за порушення освітнього законодавства, з метою приведення його у відповідність до положень Конституції України.

ТЕОРІЯ ПРАВА

По-друге, сформулювати визначення поняття академічна відповідальність, переглянути перелік та зміст видів порушень академічної доброчесності. Зокрема, пропонуємо виключити з переліку порушень академічної доброчесності хабарництво, як таке, що є підставою для інших видів юридичної відповідальності і може тягнути за собою застосування однакових видів стягнень. Також, пропонуємо додати до переліку порушень академічної доброчесності – саботаж та реплікацію, з подальшим уточненням їх змісту. Подальшого наукового дослідження потребує проблема правової природи академічної відповідальності.

По-третє, на часі актуальним є питання про необхідність прийняття спеціального закону, який би розширив положення ст.42, зокрема, конкретизував підстави академічної відповідальності, межі академічної відповідальності, способи вчинення порушення, види стягнень в залежності від суб'єктів та видів порушення, інші питання з метою створення дієвого механізму забезпечення принципів академічної чесності в освітньому процесі. В цьому аспекті пропонуємо розглянути можливість прийняття Закону України «Про академічну доброчесність та академічну відповідальність».

Література

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд "Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики"; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова – К. ; Таксон, 2016. – 234 с.
2. Христинченко, Н. П. Характеристика основних суб'єктів юридичної відповідальності в сфері науки / Н. П. Христинченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. - Вип. 29, Ч. 2, Том 1. - С. 15-17
3. Лічман, Т. Процедура розгляду справ про порушення стандартів академічної чесності (із використанням практик американських університетів) / Т. Лічман // Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд "Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики"; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова – К. ; Таксон, 2016. - С. 151–170.
4. Буяк, Б. Правові аспекти академічної чесності та боротьби з плагіатом / Б. Буяк // Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд "Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики"; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. – К. ; Таксон, 2016. - С. 133-150
5. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII // Урядовий кур'єр - 13.08.2014 — № 146.
6. Про вищу освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року // Відомості Верховної Ради України. - 2017. - № 38-39. - Стор. 5. Ст. 380.
7. Кодекс академічної доброчесності слухателя і аспіранта ЕУСПб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eu.spb.ru/students/the-code-of-academic-integrity>.
8. Мельниченко, А. Прояви академічної нечесності / А. Мельниченко // Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд "Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики"; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. – К. ; Таксон, 2016. - С. 107-120
9. Sarita, Rajni Dahiya. Academic cheating among students: pressure of parents and teachers // International Journal of Applied Research. – 2015. – №1(10). – P. 793-797.
10. Cavanillas, S. Cyberplagiarism in University Regulations. In R. Comas, J. Sureda (coords.). "Academic cyberplagiarism" [online dossier]. Digithum, 2008, 10. P.19-28 // <http://www.uoc.edu/digithum/10/dt/eng/cavanillas.pdf>.
11. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. - 2014. - № 49. - Ст. 2056.

Надійшла 5.11.2017